

**УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ – БИТОЛА
ПЕДАГОШКИ ФАКУЛТЕТ – БИТОЛА**

**АКТИВНОСТИТЕ НА УЧЕНИЦИТЕ И ПРОЦЕСОТ НА
УЧЕЊЕ ВО ПРИРОДНО-НАУЧНОТО И
ОПШТЕСТВЕНОТО ПОДРАЧЈЕ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор:

проф. д-р Билјана Камчевска

Кандидат:

м-р Милена Пејчиновска

Битола, 2014 година

**АКТИВНОСТИТЕ НА УЧЕНИЦИТЕ И ПРОЦЕСОТ НА
УЧЕЊЕ ВО ПРИРОДНО-НАУЧНОТО И
ОПШТЕСТВЕНОТО ПОДРАЧЈЕ**

СОДРЖИНА

ВОВЕД	7
ПРВ ДЕЛ – ТЕОРИСКИ СОГЛЕДУВАЊА НА ПРОБЛЕМОТ	11
1. СОВРЕМЕНИТЕ ТЕНДЕНЦИИ ВО КОНЦЕПЦИЈАТА ЗА ДЕВЕТГОДИШНОТО ОСНОВНО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	12
2. ПРИРОДНО-НАУЧНОТО И ОПШТЕСТВЕНОТО ПОДРАЧЈЕ ВО ДЕВЕТГОДИШНОТО ОСНОВНО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ	19
2.1. Развој на идеите за изучување на предметите од природно-научното и општественото подрачје	19
2.2. Преглед на развојот на наставата од природно-научното и општественото подрачје од I до V одделение во основното образование.....	24
2.2.1. Наставата од природно-научното и општественото подрачје во светот.....	24
2.2.2. Развој на наставата од природно-научното и општественото подрачје во Република Македонија.....	27
2.2.2.1. Наставата по предметите од природно-научното и општественото подрачје во Концепцијата за деветгодишното основно воспитание и образование.....	30
2.3. Цели на наставата по ЗО во I, II и III одделение и природа во IV одделение.....	36
2.4. Цели на наставата по општество во IV и V одделение.....	38
2.5. Цели на наставата по ПН во V одделение.....	41
2.6. Значење на наставата од природно-научното и општественото подрачје од I до V одделение во основното деветгодишно воспитание и образование.....	43
3. АКТИВНОСТИТЕ НА УЧЕНИЦИТЕ ВО НАСТАВАТА ОД ПРИРОДНО-НАУЧНОТО И ОПШТЕСТВЕНОТО ПОДРАЧЈЕ ВО ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ	48
3.1. Поим, класификација и карактеристики на активностите на учениците во наставата.....	48
3.2. Видови на активности на учениците според подрачјето на дејствување.....	52
3.3. Воспитно-образовните програми од аспект на активностите на учениците.....	56
3.4. Планирање на наставата и на активностите на учениците.....	78
3.5. Детерминанти на активностите на учениците.....	83
3.5.1. Цели на програмата во природно-научното и општественото подрачје.....	83
3.5.1.1. Блумова таксономија.....	85
3.5.2. Наставни содржини.....	92
3.5.3. Развојни карактеристики на учениците од 6 до 11-годишна	92

возраст.....	
3.5.4. Наставникот при изборот и реализацијата на активностите (улоги и карактеристики).....	97
3.6. Активностите на учениците – показатели на ефектите од процесот на учење.....	101
4. ПРОЦЕСОТ НА УЧЕЊЕ ВО НАСТАВАТА ОД ПРИРОДНО- НАУЧНОТО И ОПШТЕСТВЕНОТО ПОДРАЧЈЕ ВО ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ.....	103
4.1. Појмовно одредување на процесот на учење во наставата.....	103
4.2. Значење на современите теории за учењето во наставата од природно-научното и општественото подрачје.....	106
4.2.1. Когнитивни теории за учењето.....	107
4.2.1.1. Когнитивниот развоен модел на Пијаже.....	109
4.2.1.2. Теоријата на Виготски за учењето и развојот.....	111
4.2.1.3. Концептуалниот модел на Брунер.....	112
4.2.1.4. Конструктивистичко учење и поучување.....	112
4.2.2. Хуманистички теории.....	114
4.2.2.1. Кооперативното учење во наставата.....	114
4.2.2.2. Мотивација на учениците за учење.....	117
4.2.3. Интеракционистички теории.....	120
4.3. Елементи на сознајниот процес.....	121
4.3.1. Сетилно сознание – осет, перцепција, претстава.....	122
4.3.2. Логичко (рационално) сознание – поим, суд, заклучок.....	122
4.4. Современите модели и пристапи во учењето од аспект на активностите на учениците.....	124
4.4.1. Анализа на активностите во програмата <i>Активната настава – интерактивно учење</i>	124
4.4.2. Анализа на активностите во <i>Учење со откривање</i>	127
4.4.3. Анализа на активностите во <i>Учење преку истражување (УИ)</i>	129
4.4.4. Анализа на активностите при <i>набљудување</i> во наставата.....	131
4.4.5. Активности за развој на социоемоционалните и комуникациските компетенции на учениците.....	136
5. ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКИ ОСНОВИ НА НАСТАВАТА И ЕФЕКТУИРАЊЕ НА ПРОЦЕСОТ НА УЧЕЊЕ.....	139
5.1. Методичко моделирање на процесот на учење и поучување во наставата и активностите на учениците во тој процес.....	139
5.2. Воспитно-образовни методи и активностите на учениците.....	142
5.3. Облиците на воспитно-образовна работа и активностите на учениците.....	145
5.4. Организација на просторот и медиуми за наставна работа.....	150
5.5. Интеракциско-комуникациски основи на наставата и успехот на учениците во учењето.....	153
5.5.1. Поим и основни карактеристики на комуникацискиот процес...	154
5.5.2. Комуникација помеѓу наставникот и учениците – аспекти.....	156
5.6. Оценување на процесот на учење на учениците.....	157
5.7. Методи, постапки, техники и инструменти за бележење на постигањата на учениците.....	161

ВТОР ДЕЛ – МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТАП КОН ИСТРАЖУВАЊЕТО	166
1. ДЕФИНИРАЊЕ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО.....	167
2. ЦЕЛ И ЗАДАЧИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО.....	169
3. ХИПОТЕТСКА РАМКА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО.....	171
3.1. Општа хипотеза.....	171
3.1.1. Посебни хипотези.....	171
4. ПРИМЕРОК НА ИСТРАЖУВАЊЕТО.....	172
5. МЕТОДИ, ПОСТАПКИ И ИНСТРУМЕНТИ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕТО.....	174
6. НАЧИН НА ОБРАБОТКА НА ПОДАТОЦИТЕ.....	174
ТРЕТ ДЕЛ – АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ПАРТИЦИПАТИВНОТО НАБЉУДУВАЊЕ	175
1. ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ПАРТИЦИПАТИВНОТО НАБЉУДУВАЊЕ.....	176
1.1. Резултати од дескриптивното набљудување.....	176
1.2. Резултати од фокусираното набљудување во III ³ одделение.....	182
1.3. Резултати од фокусираното набљудување во IV ⁴ одделение.....	263
1.4. Дискусија по резултатите добиени по пат на интервју со наставниците и со членови на педагошката служба во училиштата.....	378
ЧЕТВРТ ДЕЛ – ДИСКУСИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ДОБИЕНИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО	406
1. ДИСКУСИЈА НА ДОБИЕНИТЕ РЕЗУЛТАТИ ОД ПАРТИЦИПАТИВНОТО НАБЉУДУВАЊЕ.....	407
2. ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА.....	421
3. ПРЕДЛОЗИ И СУГЕСТИИ.....	426
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА.....	428
ПРИЛОЗИ.....	441

ВОВЕД

Воспитно-образовниот процес во нашава држава во последниве две децении бележи тренд на подобрување во сите сегменти од неговата реализација во практиката. Впрочем, тенденцијата за ефектуирање на воспитно-образовната работа доведе до постигнување на основната цел, од една страна, да се обезбедат оптимални образовни и воспитни услови за сите корисници, а од друга, да се исполнат меѓународните стандарди и да се доближи процесот на воспитание и образование до современите европски и светски текови. Во таа насока, средината на деведесеттите години беше одбележана со воведувањето на концептот на интерактивната настава и активното учење во наставниот процес, а во наредните петнаесетина години следуваа значајни реформи во сите сегменти на образованието почнувајќи од надлежностите и финансирањето, преку иновирањето на програмите и воспитно-образовните содржини, сè до подобрувањето на механизмите за меѓународна соработка за развој на воспитно-образовниот процес. Определбата на Република Македонија да се интегрира во европските и светските текови на глобализација не само на економски и политички туку и на образовен план, подразбираше да се прифатат европските и светските стандарди и да се иновира структурната поставеност и организацијата на образовниот систем, преку соодветни измени во легислативата што ја регулира оваа област. Од аспект на реализацијата на воспитно-образовниот процес, пак, се пристапи кон програми и стратегии за афирмација на истражувачкото, креативното и критичкото размислување, за негување на разликите во мултикултурна и мултиетничка средина, за промовирање на можностите за употреба на современа информациско-комуникациска технологија, за развој на комуникациските вештини и сл. Во согласност со ваквите тенденции, на ученикот неопходно е да му се овозможи да биде активен учесник во наставата.

Оттука, за постигнување на оптимален развој на компетенциите на учениците во сите подрачја од развојот на нивната личност, едно од значајните подрачја на интервенција, меѓу другото, се наставните програми и планови и изнаоѓањето на оптимални дидактичко-методички решенија кои треба да обезбедат активна позиција на учениците при реализацијата на воспитно-образовниот процес. Во таа насока реализирани се и многу проекти засновани на современите педагошки теории кои го афирмираат активното партиципирање на учениците во процесот на учење, а крајната цел е кај учениците да се развијат, пред сè, практични компетенции што ќе им овоз-

можат самостојно партиципирање во промените и случувањата од секојдневниот живот.

Но, сепак, во наставната практика и понатаму неопходни се интервенции и ревизии што треба да се преземат за да обезбедат оптимално активно вклучување на учениците во процесот на учење. Како што, впрочем, е и наведено, интервенциите треба да ги опфатат сите сегменти на воспитно-образовниот процес со сериозен осврт кон наставата каде тој процес се одвива на свесен, систематичен и целисходен начин.

Напредокот на учениците во насока на целосен развој на нивната личност не може да се постигне без воспитно-образовното влијание преку предметите од природно-научното и општественото подрачје, кои даваат големи можности за активно учење на учениците, а суштината е учениците да усвојат правилни научни основи, но, несомнено, од огромно значење притоа е и овозможувањето на развојот на способностите во афективната сфера што на учениците ќе им обезбедат самостојно и активно да учествуваат во општествениот живот преку развиените социјални компетенции, како одговорни, морално изградени личности со изграден систем на вредности, правила на однесување и верувања. Досегашната анализа на наставните програми од првиот и вториот циклус од основното образование во природно-научното и општественото подрачје покажува дека поголем број од целите на наставата по предметите се насочени кон развивање на компетенции што се однесуваат на усвојување на знаења и на нивната практична примена, па, според тоа, изборот на активностите првенствено е во насока на реализацијата на тие цели. Понатаму, мошне малку внимание се посветува на активностите кои треба да влијаат на афективните аспекти од развојот на личноста, а уште помалку се води сметка за изработување на инструменти за следење и определување на критериуми за оценување на успешно реализираните активности и на степенот на остварените цели на крајот од наставниот час или од серија на часови, што се однесуваат на вредностите, ставовите, креативното и критичкото мислење, на способноста за проценување, чувствата и хуманите вредности, на мотивацијата, интересот итн. Првенствено, комплексноста на афективната област е причина за отежнатото утврдување на прецизни цели и за нивното расчленување според хиерархиска скала, а од тоа, во најголема мера, е детерминиран изборот на активности на наставникот за ова подрачје.

Диференцирањето на активностите е уште едно сложено прашање од кое, во голема мера, зависат активното партиципирање на учениците во процесот и ефектите од учењето, притоа. Секој ученик напредува со свое темпо, има различни способности

и различна интелектуална развиеност, а, целите на наставата се утврдени според просечните ученици. Оттука, уедначеноста во пристапот при поучувањето заснован на просечните ученици, практично води до само нивен успех, додека, пак, сознајните, емоционалните и други потреби на учениците кои се со потпросечни, како и на тие со натпросечни постигнувања во одделението ќе бидат занемарени. Оттука, токму диференцијацијата на активностите треба да продуцира квалитетно активно учење на сите ученици. Но, во практиката, каде бројот на ученици во одделението надминува 20, условите за диференцирање на активностите во зависност од индивидуалните карактеристики на учениците се многу поотежнати, а уште поотежнато е оценувањето, поради фактот што формативното оценување на процесот на учење сè уште е во развој, а ефективната повратна информација до секој ученик за секоја активност, во услови на недефинирани критериуми на оценување, исто така, тешко се остварува.

Поаѓајќи од констатираните состојби, наш интерес е да ги одредиме ефектите од процесот на учење на учениците, согледан преку квалитативната анализа на видот и природата на активностите што тие ги реализираат во сознајното, емоционалното, социјалното и психомоторното подрачје. Впрочем, имајќи го предвид погоре изнесеното, главната цел на овој труд е проучувањето на секојдневните реални активности¹ што ги изведуваат учениците во природно-научното и општественото подрачје, нивните дидактичко-методички карактеристики, нивниот квалитет и систематичност, што треба да укажат на ефектите од процесот на учењето. Активностите на учениците се суштината на воспитно-образовниот процес и неопходно треба да произлегуваат од целите и содржините на наставата, при што реализираните структурирани активности се показател на развојните промени и на постигнатиот напредок на учениците во воспитно-образовниот процес.

Оттука произлегува потребата да се утврди која е улогата, колкаво е значењето и каков е квалитетот на активностите на учениците што се реализираат во постојната практика за процесот на учење. Врз основа на согледувањата, ќе се обидеме да укажеме – на што треба во иднина да се внимава при планирањето и при реализацијата на воспитно-образовната работа, со посебен осврт кон активностите на учениците, имајќи ја предвид и неопходноста од нивно корелирање со целите и со наставните содржини од кои тие активности треба да произлегуваат, за да бидат во насока на ефектуирање на процесот на учење по предметите од природно-научното и

¹ Под реални активности се подразбираат активностите на учениците во воспитно-образовниот процес кои се видливи, кои се манифестираат и се показател за постигањата на учениците.

општественото подрачје, како и воопшто за ефектуирање на процесот на учење во сите подрачја.

Трудот го сочинуваат четири дела, и тоа: прв дел – кој дава теориски опис на појавата на истражувањето, втор дел – што се однесува на методологијата на истражувањето, трет дел – што го сочинуваат анализата и интерпретацијата на резултатите, и четврт дел – во кој е содржана дискусијата на резултатите добиени од истражувањето.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Странска литература

1. Adams, D., Hamm, M. (1994). *New designs for teaching and learning*, Jossey Bass Publishers, San Francisko.
2. Andrilović, V., Čudina, M. (1985). *Psihologija učenja i nastave*, Školska knjiga, Zagreb.
3. Andrilović, V., Čudina, M. (1987). *Osnove opće i razvojne psihologije*, Školska knjiga, Zagreb.
4. Andrilović, V. (1986). *Metode i tehnike istraživanja u psihologiji odgoja i obrazovanja*, Školska knjiga, Zagreb.
5. Bakovljević, M. (1982). *Misaona aktivizacija učenika u nastavi*, Prosveta, Beograd.
6. Bakovljević, M. (1982). *Aktivna nastava*, Pedagogija, Beograd.
7. Bakovljević, M. (1988). *Didaktika*, Naučna knjiga, Beograd.
8. Bežan, A., Jelavić, F. (1993). *Osnove didaktike*, Školske novine, Zagreb.
9. Bognar, L. (1988). *Eksperimentalni model osnovne škole*, Pedagoški rad, Zagreb.
10. Bognar, L., Matijević, M. (1993). *Didaktika*, Školska knjiga, Zagreb.
11. Bratanić, M. (1993). *Mikropedagogija: interakcijsko-komunikacijski aspekt odgoja*, Školska knjiga, Zagreb.
12. Bratanić, M. (1997). *Susreti u nastavi*, Školska knjiga, Zagreb.
13. Цветковић, Н. (2004). „Важност комуникација у савременом образовном процесу“, во: Комуникација и медију у савременој настави, Учитељски факултет у Јагодини, Јагодина.
14. Danilović, M. (1998). *Tehnologija učenja i nastave*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd.
15. De Zan, I. (1983). *Praktični radovi u prirodnih znanosti*, Pedagoški rad, Zagreb.
16. De Zan, I. (2005). *Metodika nastave prirode i društva*. IV izd. Školska knjiga, Zagreb.
17. Djačenko, O. M., Lavrentjeva, T. V. (1984). *Psihički razvoj predškolske dece*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
18. Dorn, W., Jahn, W. (1973). *Formiranje predodžbi i pojmova u nastavi geografije*, Školska knjiga, Zagreb.
19. Glasser, W. (1999). *Kvalitetna škola*, Eduka, Zagreb.
20. Glasser, W. (1999). *Nastavnik u kvalitetnoj školi*, Eduka, Zagreb.
21. *Энциклопедия Знание*, (2003). *Времето*, Фют, София.

22. Fuks, V. (2004). *A study of the role of nature schools in environmental education and environmental awareness rising among schoolchildren*, Environmental Education and Nature Schools in Denmark, Roskilde University, Denmark.
23. Gojkov, G. (2003). *Dokimologija*, priručnik, drugo izmenjeno izdanje, Viša škola za obrazovanje vaspitača, Vršac.
24. Harlen, W., Qualter, A. (2007). *The teaching of science in primary school*, David Fulton publishers, London.
25. Havelka, N. (2000). *Učenik i nastavnik u obrazovnom procesu*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
26. Howe, M., J., A. (2008). *Psihologija učenja*, priručnik za nastavnike, 2 izdanje, Naklada Slap, Zagreb.
27. Itković, Z. (1997). *Opća metodika nastave*, Književni krug, Split.
28. Janusheva, V., Pejchinovska, M. (2009). "Questions Posing Importance and Role in the Teaching Process", IIT, New Delhi, proceedings on International Conference: *Excellence in school education*.
29. Janusheva, V., Pejchinovska, M. (2011a). "The Teacher – a Successful Communicator and Promoter of the Students Achievements", *Int'l Journal of Arts & Sciences (IJAS) Conference*, Gottenheim, published in the Scientific Journal: *Int'l Journal of Arts & Sciences* CD-Rom. ISSN: 1944-6934: 4(16): 437 – 449.
30. Janusheva, V., Pejchinovska, M. (2011b). "Formative Assessment in the Teaching Practice Through the Prism of the Teachers", *Educational Technologies 2011*, Sliven, Bulgaria, Volume 19: 71 – 76.
31. Joyce, B., Calhoun, E., Hopkins, D. (2002). *Models of learning – tools for teaching*, second edition, Open University press, Buckingham Philadelphia.
32. Кларин, М. В. (1995). *Педагошка технологија во наставниот процес*, Педагошки завод на Македонија, Скопје.
33. Lambert, D. (2000). *Learning to teach geography in the secondary school*, Routledge Falmer, London and New York.
34. Leeder, A. (2006). *100 ideas for teaching geography*, Continuum, London and New York.
35. Linn, L., R., Miller, D., Gronlund, E., N. (2008). *Measurement and Assessment in Teaching*, Prentice Hall, New Jersey.
36. Mais, P. (1992). *Teaching children through the environment*, London.

37. Matijević, M. (1989). *Osposobljavanje učenika za samostalno učenje u osnovnoj školi*, Život i škola, Osijek.
38. Мијановић, Н. (2004). „Улога комуникације у процесу организовања современе наставе и учења“, во: *Комуникација и медији у савременој настави*. Учитељски факултет у Јагодина, Јагодина
39. Milar, R., Osborne, J., (1998). *Beyond 2000, Science Education for the Future*, King's Collage London, School of Education, London.
40. Mužić, V. (1968). *Metodologija pedagoškog istraživanja*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo.
41. Owen, D., Ryan, A. (2001) *Teaching geography 3 – 11*, Continuum, London and New York.
42. Pejčinovska, M. (2008). “Methodics of forming geographic terms in the class teaching in subjects N&S, nature, society“, proceedings on International Conference on: *Educational technologies 2008*, Sliven, Volume 14: 41 – 44.
43. Pejchinovska, M. (2011). “Significance of the Geographic Concepts in Teaching the Subjects Introducing of Environment, Nature and Society in the First and Second Period of the Primary Education in Republic of Macedonia“, VI Balkan, Education and Science Congress: *The Modern Society and Education*, University St. Cyril and Methodius, Skopje, Volume 2: 913 – 918.
44. Pejchinovska, M., Janusheva, V. (2012). “Diagnostic and Informative Function of Assessment in the Teaching Practice“, *Education across borders*, Florina, Greece: ISSN 2241-8881: 543 – 551.
45. Pejchinovska, M. (2013). “Preschool and Primary Education in Republic of Macedonia – Structure, Authority and Financing“, *The 1st Global Virtual Conference Workshop 2013*: Žilina, Slovakia: ISBN: 978-80-554-0679-4: 180 – 184.
46. Pejčinovska, M., Talevski, D. J., Janusheva, V. (2014). “The significance of Continual Enhancement of Teachers’ Skills at Research Procedures Application in Primary Education“, *9th International Balkan Education and Science Conference*, Edirne, Turkey – (ракопис прифатен за печат).
47. Pijaže, Ž. (1968). *Psihologija inteligencije*, Nolit, Beograd.
48. Pijaže, Ž. (1983). *Porjeklo saznanja*, Nolit, Beograd.
49. Poljak, V. (1980). *Didaktika*, Školjska knjiga, Zagreb.
50. Pound, L. (2005). *How children learn – From Montessori to Vygotsky*, Step forward publishing, London.

51. Рот, Н. (2004). *Знакови и значења*, Плато, Београд.
52. Radonić, S. (1985). *Psihologija učenja*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
53. Rot, N. (1972). *Osnovi socijalne psihologije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
54. Рот, Н. (1977). Психологија личности, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
55. Rudić, V. (1998). *Metodika nastave geografije*, Geografski fakultet, Beograd.
56. Sekulović, Š. V. (1981). *Metodika nastave geografije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
57. *Science Education in Europe: National Policies, Practices and Research*, (2011) European Commission, Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (EACEA P9 Eurydice), Brussels.
58. Стаматов, Р. (2000). *Детска психологија*, Издателска къща „Хермес“, Пловдив.
59. Stevanović, M. (2001). *Didaktika*, Express digitalni tisak, Rijeka.
60. Talevski, J., Janusheva, V., Pejchinovska, M. (2010). “Learning Through Research, a Possibility for Permanent Professional Improvement of the Teaching Staff in the Elementary Education“, proceedings on International Conference on: *Educational Technologies 2010*, Sliven, Volume 17: 251 – 255.
61. Talevski, J., Janusheva, V., Pejchinovska, M. (2011). “Teacher’s development in relation to evaluation – Learning teams as a possibility for more effective assessment process of student’s achievement“, *Journal Plus Education* – ISSN: 1842-077X, E-ISSN (online) 2068-1551, Vol. VII, No. 1, p. 44 – 57. преземено, јуни 11, 2011, од: <http://www.uav.ro/en/journals/educatia-plus/volumes>.
62. Talevski, D. J., Janusheva, V., Pejchinovska, M. (2014a). “Formative Assessment and its Effects in the Teaching Practice“. *Modern Social and Educational Challenges and Phenomena – Polish and Macedonian Perspective*, Wyższa szkoła pedagogiczna im. j. Korczaka w Warszawie/Универзитет Св. Климент Охридски – Битола, Warszawa – Bitola 2014: 212 – 221.
63. Talevski, D. J., Janusheva, V., Pejčinovska, M. (2014b). “Implementation of the Formative Assessment in Combined Classes“, *9th International Balkan Education and Science Conference*, Edirne, Turkey – (ракопис прифатен за печат).
64. Вилотијевић, М. (1999а). *Дидактичке теорије и теорије учења*, Научна књига, Београд.
65. Вилотијевић, М. (1999б). *Дидактика II*, Научна књига, Београд.

66. Вилотијевић, М. (1999с). *Дидактика I, Предмет дидактике*, Научна књига, Београд.
67. Vrečić, D., Lazarević, Ž., Knežević, Lj. (1985). *Metodika nastave prirode i društva, poznavanje prirode i poznavanja društva*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
68. Wood, D. (1998). *How children think and learn*, Second edition, Blackwell publishing, Oxford, UK.
69. *Primary geography* (2004). Geographical association. UK.
70. Ђорђевић, Б. (2004). „Претпоставке за успешне комуникације и примена медија у савременој настави“, во: *Комуникација и медији у савременој настави*, Учитељски факултет у Јагодини, Јагодина.
71. Šimleša P. (1954). *Metodika*, Pedagoško-književni zbor, Zagreb, книга vtora.
72. Šimleša, P. (1973). *Pedagogija*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor
73. Šimleša, P. (1965). *Suvremena nastava*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor

Домашна литература

74. Адамческа, С. (1996). *Активна настава*, Легис, Скопје.
75. Ампов, Б. (1986). *Методика на наставата по запознавање на природата и по запознавање на општеството*, Студентски збор, Скопје.
76. Ангелоска-Галевска, Н. (1998). *Квалитативни истражувања во воспитанието и образованието*, АД „Киро Дандаро“, Битола.
77. Ангелоска-Галевска, Н. (2005). *Планирање на научно истражување*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филозофски факултет, Скопје.
78. Андоновски, Т., Селмани, А. (1998). *Методика на наставата по географија*, ПМФ – Скопје, Скопје.
79. *Анализа и препораки: Екстерно тестирање во училиштата*, 2013, Здружение на граѓани Младински образовен форум (МОФ), Скопје.
80. Атанасоска, Т., Петрова Ѓорѓева, Е. (2006). *Опита педагогија*, Педагошки факултет, Битола
81. Дамјановски, А. (1993). *Индивидуализација на наставата*, Просветно дело, Скопје.
82. Дамовска, Л. (I). *Алтернативни пристапи во педагогијата - специфичности на педагошката концепција на Селестин Френе*, Годишен зборник (удк: 37.091.4. *Freinet Célestin*), Филозофски Факултет, Скопје: 19 – 31.
83. Димитров, Н. (2003). *Истражување во наставата по географија*, Проект на МОН и БРО.

84. Гогоска, Л. (1995). *Дидактика*, Свезда, Скопје.
85. Гоцевски, Т. (2004). *Економика на образованието*, Македонска ризница – Куманово, Скопје.
86. Груевски, Т. (2006). *Култура на говорната комуникација*, Педагошки факултет, Битола.
87. Ѓорѓиоска, Л., Лешковски, И. (2006). *Упатство за истражувачка настава во природа*, Биро за развој на образованието, Скопје.
88. Илиев, Д. (2001). *Акциони истражувања во образованието, креирање и водење одржливи промени во воспитно-образовниот процес*, Педагошки факултет, Битола.
89. Инклузивното образование во рамките на *Училиште по мерка на детето*, Резултати и препораки од студијата за Македонија (2010), Министерство за образование и наука на Република Македонија, Скопје.
90. Јанушева, В., Пејчиновска, М. (2009). „Мотивирање на надарените ученици“, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Прва интернационална конференција: *Надарените и талентираниите креатори на прогресот (теорија и практика)*: 295 – 302.
91. Јанушева, В., Пејчиновска, М. (2009). „Методика на картографско описменување и развој на вештини за работа со карта во одделенска настава“, *Хоризонти бр. 5*, Битола: Универзитет „Св. Климент Охридски“, 389 – 399.
92. Камчевска, Б. (2006). *Развој на програми и стратегии за автоиндивидуализација на децата*, Скопје.
93. Каменов, Е. (1988). *Предучилишна педагогија*, Просветно дело, Скопје.
94. Кеверески, Љ. (2006). *Педагошка психологија*, Педагошки факултет, Битола.
95. Керамитчиева, Р. (2002). *Психологија во образованието и воспитанието*, Просветно дело, Скопје.
96. Колонцовски, Б. (2002). *Ученикот во наставата по природа*, Факултет за учители и воспитувачи, Битола.
97. Колонцовски, Б. (2003). *Методика на наставата по ПиО, П, О (скрипта за интерна употреба)*, Факултет за учители и воспитувачи, Битола.
98. Колонцовски, Б. (2010). *Методика на воспитно-образовната работа по природа и општество*, Педагошки факултет, Битола.
99. *Концепција за деветгодишно основно воспитание и образование*. (2007). Министерство за образование и наука, Биро за развој на образованието, Скопје.

100. Лакинска, Б. (1996). *Самостојната работа на ученикот и друг печатен текст во наставата на основното училиште*, АД печатница „Даскал Камче“, Кавадарци.
101. Линдсеј, Ц. (2009). *Техники во антропогеографијата*, Табернакул, Скопје.
102. *Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005 – 2015 со придружни програмски документи*. (2006). Министерство за образование и наука, Скопје.
103. *Ново деветгодишно основно училиште*. (2007). Биро за развој на образованието, Скопје.
104. Мухиќ, Ф. (1997). *Смислата и доблеста*, Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола, Битола.
105. *Образованието и децентрализацијата – прирачник за родители*. (2007) Биро за развој на образованието, Скопје.
106. *Опита педагогија II*, (1953). Просветно дело, Скопје.
107. Пејчиновска, М. (2009). „Кооперативното учење, синергичен пристап кон успеси во учењето“, *Учител*, ISSN 1409-6870, 1: 227 – 235.
108. Пејчиновска, М. (2010а). *Методика на формирање на географски поими во наставата по ПиО, П, О*, магистерски труд, Педагошки факултет, Битола, стр. 159 – 166.
109. Пејчиновска, М. (2010б). „Набљудувањето и улогата на визуелните средства при методичкото моделирање на процесот на формирање на географските поими во наставата по природа и општество“, *Хоризонти*, 6: 411 – 421.
110. Пејчиновска, М. (2010в). „Мотивационата функција на повратната информација во наставата по ЗО, природа и општество и подобрување на успехот на учениците“, CD, Интернационална конференција: *Оценување за учење во 21 век*. Скопје.
111. Пејчиновска, М. (2011). „Учење преку истражување и видови на прашања што иницираат проблемски ситуации во процесот на формирање на географски поими во наставата по запознавање на околината, природа и општество“, *Хоризонти II*, 7: 667 – 677.
112. Попоски, К. (1997). *Психолошки основи на современата настава*, Просветно дело, Скопје.
113. Попоски, К. (1998). *Успешен наставник, самооценување и оценување*, Просветен работник, Скопје.
114. Попоски, К. (2005). *Училишна докимологија*, Китано, Скопје.

115. *Практикум за настава и учење на 21 век.* (2009). Прирачник за наставниците од основното образование, Проект за основно образование, УСАИД, Скопје.
116. *Прирачник за обука на наставниците по географија во основното образование.* (2007). Циклусот на учење во наставата по географија, УСАИД, Скопје.
117. *Природни науки за основно образование,* Водич за наставници. (2014). Министерство за образование и наука, Биро за развој на образованието, Cambridge, International Examinations.
118. Секуловски, К. (1974). *Методика на наставата по запознавање на природата и општеството,* Просветно дело, Скопје.
119. Смилевски, Ц. (2006). *Методологија на истражување,* Педагошки факултет, Битола.
120. *Со читање и пишување до критичко мислење – прирачник.* (2004). Фондација отворено општество, Македонија, Скопје.
121. Талевски, Д., Ј. (2006). *Географија,* Педагошки факултет, Битола.
122. Талевски, Ј. (2011). „Самооценување и оценување од соученици“, CD, Интернационална конференција: *Оценување за учење во 21 век.* Скопје.
123. *Упатство за изведување практична настава на студентите од наставничките факултети.* (2013). Министерство за образование и наука, Биро за развој на образованието, ОБСЕ, Скопје.
124. Шкарик, О. (2004). *Развојна психологија,* Филозофски факултет, Скопје.

Лексикони, учебници, наставни програми и законска регулатива

125. Живковиќ, Б. (2009). *Општество,* Деветгодишно основно образование, Министерство за образование и наука, Скопје, учебник за IV одделение.
126. Живковиќ, Б. (2009). *Природа,* Деветгодишно основно образование, Министерство за образование и наука, Скопје, учебник за IV одделение.
127. Живковиќ, Б., Дамчевска, Д. (2011). *Запознавање на околината,* Деветгодишно основно образование, Просветно дело, Скопје, учебник за III одделение.
128. Закон за основно образование, *Сл. весник на РМ,* бр.103/08 од 19.8.2008 г.
129. Закон за изменување и дополнување на Законот за основно образование, *Сл. весник на РМ,* бр. 33 од 9.3.2010 г.

130. Закон за изменување и дополнување на Законот за основно образование, *Сл. весник на РМ*, бр. 100 од 6.8.2012 г.
131. Јанушева, Д. (1998). *Природа и општество*, Просветно дело, Скопје, учебник за III одделение.
132. Јанушева, Д., Никодиновска, Б. (1998). *Природа и општество*, Просветно дело, Скопје, учебник за II одделение.
133. Кртолица, Б., Митровска, В., Величковска, О. (2009). *Природа*, Деветгодишно основно образование, Министерство за образование и наука, Скопје, учебник за IV одделение.
134. Миленковска, В., Павловски, Ѓ. (2004). *Општество*, Просветно дело, Скопје, учебник за IV одделение.
135. Миќуновиќ, Љ. (1990). *Современ лексикон на странски зборови и изрази*, Наша книга, Скопје.
136. *Наставни програми за I одделение во деветгодишното основно образование*. (2007). Биро за развој на образованието, Скопје: 115 – 128.
137. *Наставни програми за IV одделение во деветгодишното основно образование*. (2008). МОН, Биро за развој на образованието, Скопје: 130 – 153.
138. *Наставни програми за V одделение во деветгодишното основно образование*. (2008). МОН, Биро за развој на образованието, Скопје: 117 – 140.
139. *Педагошки речник*. (1967). 1 дел. Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије, Београд.
140. *Педагошки речник*. (1967). 2 дел. Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије, Београд.
141. *Приручник за учители за настава уз Свет око нас у другом разреду основне школе*. (2007). Креативни центар, Београд.
142. *Приручник за учители за настава природе и друштва у третом разреду основне школе*. (2007). Креативни центар, Београд.
143. *Приручник за учители за настава природе и друштва у четвртот разреду основне школе*. (2007). Креативни центар, Београд.
144. *Свет око нас за други разред основне школе*. (2007). Креативни центар, Београд.
145. *Свет око нас*. (2004). Завод за уџбенике и наставна средства, уџбеник за други разред основне школе, Београд.
146. *Чувари природе за други разред основне школе*. (2008). Креативни центар, Београд.

147. Симоновски, Б., Пановски, С. (1999). *Природа*, Просветно дело, Скопје, учебник за IV одделение.

148. Стојковски, А., Стојковска, П. (2003). *Природа и опитество*, Просветно дело, Скопје, учебник за I одделение.

Интернет извори

149. *A model of learning objectives*, Center for Excellence in Learning and Teaching (CELT). Iowa State University, преземено септември, 20, 2014, од <http://www.celt.iastate.edu/teaching/RevisedBlooms1.html>.

150. Abcteach, Research and Report Forms, преземено мај, 15, 2008, од http://www.abcteach.com/directory/researchreports/writing_forms/.

151. Abcteach, worksheets, *Holidays, Months, and Seasons*, преземено јули, 5, 2008, од <http://www.abcteach.com/directory/seasonalseasons/>.

152. *Aktivno učenje*. (2007). Instruktorski seminar, Banja Vrujci, преземено октомври, 25, 2014, од http://www.pefja.kg.ac.rs/preuzimanje/Materijali_za_nastavu/Pedagoska%20psihologija/Blumova_taksonomija_ilustracija.pdf.

153. *Famous places, New Orleans, Sample*, преземено мај, 8, 2009, од <http://www.esl-library.com/pdf/lessonplans/famousplaces.pdf>.

154. Blatner, A. & Blatner, A. (1991). "Imaginative interviews: A psychodramatic warm-up for developing role-playing skills, *Journal of Group Psychotherapy, Psychodrama & Sociometry*, 44(3), 115 – 120, преземено февруари 27, 2011, од <http://www.blatner.com/adam/pdntbk/talksho.htm>.

155. *Bloomova taksonomija i njezina revizija*, преземено септември, 25, 2014, од <http://povijest.net/?p=1394>.

156. Clark, D. (2010). "Bloom's taxonomy of learning domains: The three types of learning". *Big Dog & Little Dog's Performance Juxtaposition*. Edmonds, WA: Author, преземено септември, 20, 2014, од <http://www.nwlink.com/~donclark/hrd/bloom.html>.

157. Cotton, Kathleen. *Developing Empathy in Children and Youth*, Northwest Regional Educational Laboratory, преземено август, 31, 2001, од <http://www.nwrel.org/scpd/sirs/7/cu13.html>.

158. *Empathy in Schools and How Exquisite Learning Can Help*, преземено февруари, 27, 2011, од <http://mysharmin.com/exquisite/empathy.html>.

159. *Education for All Goals*, Education, преземено, јануари, 8, 2014, од <http://www.unesco.org/new/en/education/themes/leading-the-international-agenda/education-for-all/efa-goals/>.
160. *Education for All (EFA)*, преземено, јануари, 8, 2014, од <http://www.un.org/en/globalissues/briefingpapers/efa/>.
161. Forehand, M. (2005). “Bloom's taxonomy: Original and revised“, In M. Orey (Ed.), *Emerging perspectives on learning, teaching, and technology*, преземено, октомври, 14, 2014, од <http://projects.coe.uga.edu/epltt>.
162. French Primary School – *Ecole Primaire*, преземено август, 10, 2009, од <http://www.french-property.com/guides/france/public-services/school-education/primary/curriculum/>.
163. *Furthering the learning and teaching of geography*, преземено септември, 15, 2011, од <http://www.geography.org.uk/resources>.
164. *Geography at key stage 3*, преземено септември, 15, 2011, од http://www.standards.dfes.gov.uk/schemes2/secondary_geography/.
165. *Geography through the window: primary*, преземено март, 31, 2011, од <http://www.ordnancesurvey.co.uk/oswebsite/education/teachingresources/mapwork/geographythroughthewindow/primary.html>.
166. Gvozdanović, S., *Aktivno učenje – Teorijsko-praktični aspekt*, преземено октомври, 13, 2014, од http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/akti_uc_teo-yug-mon-srb-t03.pdf.
167. Gershenowitz, H., *Encyclopedias and Lamarck*, *Indian Journal of History of Science*, 18(2): 154 – 165 (1983), преземено јануари, 17, 2013, од http://www.new1.dli.ernet.in/data1/upload/insa/INSA_1/20005af7_154.pdf.
168. Herman, Achbacher, Winters. (1992). *Select or Design Assessments That Elicit Established Outcomes*, преземено, март, 10, 2010, од <http://www.ncrel.org/sdrs/areas/issues/methods/assment/as7sele2.htm>
169. *Helping Your Child Learn Geography*. (1996), U. S. Department of Education Office of Educational Research and Improvement, преземено, ноември 9, 2011, од <http://www.ed.gov/pubs/parents/Geography/index.html>.
170. Huitt, W. (2011). “Bloom et al.'s taxonomy of the cognitive domain“, *Educational Psychology Interactive*, Valdosta, GA: Valdosta State University, преземено септември, 20, 2014, од <http://www.edpsycinteractive.org/topics/cognition/bloom.html>.
171. Huitt, W. (1992). “Problem solving and decision making: Consideration of individual differences using the Myers-Briggs Type Indicator“, *Journal of Psychological Type*, 24, 33 –

- 44, преземено септември, 20, 2014, од
<http://www.edpsycinteractive.org/papers/prbsmbti.html>.
172. Krathwohl, D. (2002). "A revision of Bloom's taxonomy: An overview, *Theory Into Practice*, 41(4), 212 – 218, преземено септември, 20, 2014, од
http://www.unco.edu/cetl/sir/stating_outcome/documents/Krathwohl.pdf.
173. Mealy, M., Stephan, G. W., *Intergroup Empathy*, Central Connecticut State University, преземено февруари, 27, 2011, од
http://www.ccsu.edu/uploaded/departments/AcademicDepartments/psychology/Mealy/empathy_FINAL.pdf.
174. National curriculum, Subjects, key stages 1&2, преземено јули, 17, 2011 од
<http://curriculum.qca.org.uk/key-stages-1-and-2/subjects/index.aspx>.
175. *Primary Geography pages, Assessing Primary Geography*, преземено март, 31, 2011 од <http://www.sln.org.uk/geography/primary.htm>.
176. *Promoting Effective Practice, Using web-based resources in Primary Geography*, преземено, септември, 15, 2009 од
http://foi.becta.org.uk/content_files/corporate/resources/foi/archived_publications/wbr_primary_geography.pdf.
177. *Science Education in Europe: National Policies, Practices and Research*, преземено, јануари, 17, 2013, од
http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/.
178. *Science and Technology K – 6 Outcomes and Indicators*, 2006, Board of Studies NSW, Sydney, Australia, преземено, јули 21, 2014, од
<http://k6.boardofstudies.nsw.edu.au/wps/portal/go/science-and-technology>.
179. *Science and Technology K – 6, Teachers' Kit*, Board of Studies NSW, Sydney, Australia, преземено, јули 21, 2014, од
<http://k6.boardofstudies.nsw.edu.au/wps/portal/go/science-and-technology>.
180. *Teaching Ideas – Using our Playground*, преземено декември, 15, 2008, од
<http://www.geographyteachingtoday.org.uk/curriculum-making/teaching-ideas/using-our-playground/>.
181. *Teachers – Preschool, Kindergarten, Elementary, Middle, and Secondary*, преземено јануари, 11, 2011, од <http://www.bls.gov/oco/ocos069.htm#empty>.
182. *The primary teacher resource centre*, преземено јануари, 15, 2011, од
<http://www.primaryideas.co.uk/new.html>.

183. *Weather and Physical Geography Worksheets and Resources*, First school years,
преземено мај, 15, 2011, од
<http://www.firstschoolyears.com/geography/physical/physical.htm>.

ПРИЛОЗИ